

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА
Кафедра екологічного права і контролю

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи
Ірина ЛОМАЧИНСЬКА
» Вересень 2026 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
Теорія і практика заповідної справи

Рівень вищої освіти: *Другий (магістерський)*

Галузь знань: *G Інженерія, виробництво та будівництво*

Спеціальність: *G18 «Геодезія та землеустрій»*

Освітньо-професійна програма: *«Геодезія та землеустрій»*

Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія і практика заповідної справи».
Одеса: ОНУ, 2026. - 24 с.

Розробник: Бургаз О. А., кандидат географічних наук, доцент, завідувач кафедри екологічного права і контролю

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри екологічного права і контролю
Протокол № 1 від “ 24 ” серпня 2026 р.

Завідувач кафедри (Олексій БУРГАЗ)
(підпис) (ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Погоджено із гарантом ОПП «Геодезія та землеустрій»

(підпис) _____ (Алла ТОЛМАЧОВА)
(ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Схвалено Навчально-методичною комісією (НМК)

Факультету гідрометеорології і екології

Протокол № 1 від « 26 », серпня 20 26 р.

Голова НМК _____ (підпис) _____ 20__ р.
(Ангеліна ЧУГАЙ)
(ім'я, ПРІЗВИЩЕ)

Переглянуто та затверджено на засіданні кафедри екологічного права і контролю

Протокол № _____ від « _____ » _____ 20 _____ р.

Завідувач кафедри _____ (ім'я, ПРИЗВИЩЕ)

Переглянуто на засіданні кафедри екологічного права і контролю

Протокол № _____ від « _____ » _____ 20 _____ р.

Завідувач кафедри _____ (ім'я, ПРИЗВИЩЕ)
(підпис)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни	
		<i>Очна форма навчання</i>	<i>Заочна форма навчання</i>
Загальна кількість: кредитів - 3/- годин - 90/- змістових модулів – 2/-	Галузь знань <u>G Інженерія,</u> <u>виробництво та</u> <u>будівництво</u> (шифр і назва) Спеціальність G18 <u>Геодезія та</u> <u>землеустрій</u> (код і назва) ОПП <u>Геодезія та землеустрій</u> Рівень вищої освіти: <i>Другий (магістерський)</i>	<i>Вибіркова дисципліна</i>	
		<i>Рік підготовки:</i>	
		2-й	2-й
		<i>Семестр</i>	
		3-й	3-й
		<i>Лекції</i>	
		16 год.	-
		<i>Практичні</i>	
		14 год.	-
		<i>Лабораторні</i>	
		-	-
		<i>Самостійна робота</i>	
		60 год.	-
		Форма підсумкового контролю: залік/ -	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни – ознайомлення студентів з практичними проблемами охорони та відтворення природних екосистем шляхом створення та розширення природно-заповідного фонду, державною політикою в галузі розвитку заповідної справи та основними напрямками цього розвитку, класифікацією природоохоронних територій на Україні, основними принципами збереження біологічного різноманіття та збереження генофонду та ценофонду, правовими основами організації, охорони, ефективного використання природно-заповідного фонду України, відтворення його природних комплексів та об'єктів, розбудови екологічної мережі тощо.

Завдання: оволодіння студентами базовими знаннями та вміннями щодо:

1. Правових, наукових та екологічних засад функціонування природно-заповідного фонду;
2. Методів організації та ведення наукових досліджень у заповідниках, національних парках та інших об'єктах ПЗФ;
3. Механізмів управління, моніторингу та господарського використання природоохоронних територій.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен

знати:

- основні напрямки державної політики в галузі розвитку заповідної справи;
- класифікацію природно-заповідного фонду і особливості окремих категорій ПЗФ;
- порядок створення та оголошення об'єктів ПЗФ;
- принципи управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду;
- відповідальність за порушення законодавства про природно-заповідний фонд.

вміти:

- здійснювати аналіз стану природних ресурсів.
- застосовувати на практиці вимоги екологічних законів та міжнародних угод.
- вміти застосовувати на практиці теоретичні основи екологічного управління.

бути здатним:

- застосовувати наукові, організаційні та юридичні засади функціонування природно-заповідного фонду (ПЗФ) України у практичній природоохоронній діяльності.
- чітко розрізняти заповідні території за їхніми категоріями, статусом, цільовим призначенням та встановленими режимами охорони.
- розраховувати й аналізувати показники заповідності конкретних територій, оцінювати їхній якісний склад та просторову структуру, а також виявляти наявні проблеми.

- обґрунтовувати й самостійно розробляти плани дій щодо створення, розширення, належної охорони та відновлення природних екосистем.
- самостійно проектувати охоронні зони заповідних територій та вираховувати розміри матеріальної шкоди, заподіяної через порушення екологічного законодавства.
- використовувати положення міжнародних природоохоронних конвенцій та досвід закордонних організацій для збереження біологічного різноманіття.

Опанування цієї навчальної дисципліни забезпечує набуття здобувачами навичок і компетентностей, спрямованих на досягнення глобальних цілей сталого розвитку до 2030 року, що проголошені резолюцією Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 25 вересня 2015 року No 70/1 та визначені Указом Президента України від 30 вересня 2019 року No 722, зокрема:

Ціль 4: забезпечення всеохоплюючої і справедливої якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх;

Ціль 6: забезпечення доступності та сталого управління водними ресурсами та санітарією;

Ціль 11: забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів;

Ціль 12: забезпечення переходу до раціональних моделей споживання і виробництва;

Ціль 13: вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками;

Ціль 14: збереження та раціональне використання океанів, морів і морських ресурсів в інтересах сталого розвитку;

Ціль 15: захист та відновлення екосистем суші та сприяння їх раціональному використанню, раціональне лісокористування, боротьба з опустелюванням, і повернення назад (розвертання) процесу деградації земель та зупинка процесу втрати біорізноманіття.

3. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. «Теорія заповідної справи».

Тема 1. Класифікація об'єктів природно-заповідного фонду за різними ознаками

Поняття природно-заповідного фонду України, його значення у збереженні природних комплексів і біорізноманіття. Історія становлення заповідної справи в Україні та світі. Категорії об'єктів ПЗФ – природні та біосферні заповідники, національні природні парки, регіональні ландшафтні парки, заказники, пам'ятки природи, заповідні урочища, ботанічні сади, дендрологічні й зоологічні парки. Класифікація об'єктів ПЗФ за правовим статусом, рівнем підпорядкування, природними та функціональними ознаками. Водні об'єкти у складі ПЗФ: гідрологічні заказники, заповідні лимани, дельтові ділянки, водно-болотні угіддя

міжнародного значення. Територіальна структура ПЗФ та його роль у формуванні національної екомережі.

Тема 2. Режим територій та об'єктів природно-заповідного фонду

Поняття охоронного режиму природних територій, його мета й особливості. Зонування територій ПЗФ – заповідна, буферна, рекреаційна, господарська зони. Обмеження господарської, рекреаційної та наукової діяльності в межах заповідних територій. Правила використання земель і вод у межах об'єктів ПЗФ, вимоги до водоохоронних зон. Особливості охорони гідрологічних і морських заказників, водно-болотних угідь, дельтових систем. Режим ведення наукових спостережень і моніторингу стану природних комплексів.

Тема 3. Порядок створення і оголошення об'єктів природно-заповідного фонду

Процедура ініціювання, обґрунтування й затвердження нових об'єктів ПЗФ. Підготовка наукового обґрунтування, технічного завдання, погодження меж і статусу територій. Етапи розгляду документації в органах місцевого самоврядування, Державному агентстві лісових або водних ресурсів, Міндовкіллі. Нормативно-правові аспекти надання статусу заповідного об'єкта. Механізми зміни меж або категорії заповідності. Включення територій до міжнародних природоохоронних мереж – Рамсарської, Смарагдової, Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Змістовий модуль 2. «Практичні аспекти заповідної справи».

Тема 4. Практика відтворення природних екосистем

Наукові та практичні засади відновлення деградованих природних комплексів у межах ПЗФ. Рекультивация земель, відновлення природних гідрологічних режимів, відтворення прибережно-водної рослинності. Біоінженерні методи стабілізації екосистем, використання автохтонних видів флори і фауни. Роль наукових досліджень і екомоніторингу в плануванні природоохоронних заходів. Приклади успішної практики ревайлдингу та екологічного ренатуралізування у Дунайському, Шацькому, Чорноморському біосферних заповідниках.

Тема 5. Практика збереження біорізноманіття

Основні принципи та підходи до охорони біорізноманіття в межах ПЗФ. Збереження рідкісних і зникаючих видів флори та фауни, формування банків генетичних ресурсів. Біотехнічні заходи з підтримання чисельності популяцій, регулювання видового складу водних біоценозів. Принципи екологічного моніторингу, оцінювання стану біоценозів, індикаторні види. Взаємодія між охороною, науковими дослідженнями й еколого-освітньою діяльністю. Інтеграція з Червоним списком МСОП і Червоною книгою України.

Тема 6. Природні комплекси України, їх представленість у природно-заповідному фонді

Основні природні зони України – мішані ліси, лісостеп, степ, Карпати, Кримські гори, Полісся, Причорномор'я. Характеристика природних комплексів і біотичних типів екосистем. Рівень їх представленості у структурі ПЗФ. Водні екосистеми як особливий компонент заповідних територій – річкові дельти, лимани, озера, водосховища, прибережно-морські акваторії. Проблеми репрезентативності водних і прибережних комплексів у мережі ПЗФ. Роль заповідних об'єктів у збереженні гідробіоресурсів і міграційних шляхів риб.

Тема 7. Міжнародна діяльність у галузі заповідної справи

Міжнародні правові механізми охорони природи – Конвенція про біологічне різноманіття, Рамсарська, Боннська, Бернська конвенції, Програма «Людина і біосфера» ЮНЕСКО. Міжнародні категорії охоронних територій за класифікацією МСОП. Європейська екологічна мережа «Emerald Network» і Natura 2000. Участь України в глобальних ініціативах зі створення транскордонних природоохоронних комплексів. Інтеграція ПЗФ у міжнародні екологічні програми, співпраця у сфері збереження водно-болотних угідь, морських екосистем та мігруючих видів риб.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин									
	Очна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	ср		л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1 Теорія заповідної справи										
Тема 1. «Класифікація об'єктів ПЗФ за різними ознаками» [1, 2]	12	2	2	0	8	-	-	-	-	-
Тема 2. «Режим територій та об'єктів ПЗФ» [1]	11	3		0	8	-	-	-	-	-
Тема 3. «Порядок створення і оголошення об'єктів ПЗФ» [1, 2]	15	3	4	0	8	-	-	-	-	-
Разом за змістовним модулем 1	38	8	6	0	24	-	-	-	-	-
Змістовий модуль 2 Практичні аспекти заповідної справи										
Тема 4. «Практика відтворення природних екосистем» [1, 2]	17	2	4	0	11	-	-	-	-	-
Тема 5. «Практика збереження біорізноманіття» [1, 2]	13	2	2	0	9	-	-	-	-	-
Тема 6. «Природні комплекси України, їх представленість в ПЗФ» [1]	10	2		0	8	-	-	-	-	-
Тема 7. «Міжнародна діяльність в галузі заповідної справи» [1, 2]	12	2	2	0	8	-	-	-	-	-
Разом за змістовним модулем 2	52	8	8	0	36	-	-	-	-	-
Усього годин	90	16	14	0	60	-	-	--	-	-

Види роботи:

- [1] – опрацювання лекційного та додаткового, довідкового матеріалу;
- [2] – опрацювання практичних робіт, додаткового матеріалу.

5. Теми семінарських занять

Семінарські заняття на передбачені

6. Теми практичних занять

Назва теми/види занять	Кількість годин	
	Очна форма	Заочна форма
Змістовий модуль 1 Теорія заповідної справи		
Тема №1. «Класифікація об'єктів ПЗФ за різними ознаками» [1] ПР №1 «Загальна характеристика природно-заповідного фонду адміністративного або природного району» [2]	2	-
Тема №2. «Режим територій та об'єктів ПЗФ» [1] Тема №3. «Порядок створення і оголошення об'єктів ПЗФ» [1] ПР №2 «Розрахунок загальних показників оцінки природно-заповідного фонду» [2]	4	-
Разом за змістовим модулем 1	6	-
Змістовий модуль 2 Практичні аспекти заповідної справи		
Тема №4. «Практика відтворення природних екосистем» [1] ПР №3 «Розрахунок та проектування охоронних зон природних територій особливої охорони» [2]	4	-
Тема №5. «Практика збереження біорізноманіття» [1] ПР №4 «Компенсація за добування (збирання) та шкоду, заподіяну видам тварин і рослин, занесеним до Червоної книги України» [2]	2	-
Тема №6. «Природні комплекси України, їх представленість в ПЗФ» [1] Тема №7. «Міжнародна діяльність в галузі заповідної справи» [1] ПР №5 «Обчислювання розміру відшкодування шкоди, заподіяної порушенням природоохоронного законодавства у межах територій та об'єктів ПЗФ України» [2]	2	-
Разом за змістовим модулем 2	8	-
Разом за змістовими практичними модулями 1 та 2	14	-
Усього годин	14	-

Види роботи:

- [1] – опрацювання лекційного та додаткового, довідкового матеріалу;
- [2] – опрацювання практичних робіт, додаткового матеріалу.

7. Теми лабораторних занять

Лабораторні заняття не передбачені.

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми/види занять	Кількість годин	
		Очна форма	Заочна форма
Змістовий модуль 1 Теорія заповідної справи			
1	Тема №1. Класифікація об'єктів ПЗФ за різними ознаками Підготовка до лекційних та практичних занять, підготовка презентації	8	-
2	Тема №2. Режим територій та об'єктів ПЗФ Підготовка до лекційних та практичних занять, підготовка презентації	8	-
3	Тема №3. Порядок створення і оголошення об'єктів ПЗФ Підготовка до лекційних та практичних занять, підготовка презентації	8	-
Разом у змістовому модулі 1		24	-
Змістовий модуль 2 Практичні аспекти заповідної справи			
4	Тема №4. Практика відтворення природних екосистем Підготовка до лекційних та практичних занять, підготовка презентації	11	-
5	Тема №5. Практика збереження біорізноманіття Підготовка до лекційних та практичних занять, підготовка презентації	9	-
6	Тема №6. Природні комплекси України, їх представленість в ПЗФ Підготовка до лекційних та практичних занять, підготовка презентації	8	-
7	Тема №7. Міжнародна діяльність в галузі заповідної справи Підготовка до лекційних та практичних занять, підготовка презентації	8	-
Разом у змістовому модулі 2		36	-
Разом за змістовими модулями 1 та 2		60	-
Усього годин		60	-

Визнання результатів, отриманих в системі неформальної/інформальної освіти

У межах дисципліни «Теорія і практика заповідної справи» здобувачі можуть виконувати завдання самостійної роботи як у традиційних формах (опрацювання літератури, індивідуальних завдань, тощо), так і через зарахування результатів неформальної та інформальної освіти.

В якості самостійної роботи здобувач може пройти професійні курси/тренінги, професійне стажування, онлайн-курси, громадянську освіту отримати відповідний сертифікат на освітніх платформах, що може бути зараховано як періодичний, поточний та фрагмент підсумкового контролю.

Пропонуються до розгляду такі курси, які можуть бути визнані як періодичний, поточний контроль та/або бонусні бали (за бажанням здобувача):

Орієнтовний перелік курсів, які дотичні змісту цієї навчальної дисципліни:

Назва освітньої платформи	Назва курсу	Посилання
Coursera	Управління водними ресурсами та економіка	https://www.coursera.org/learn/water-governance-economics
Coursera	Управління водними ресурсами та політика	https://www.coursera.org/learn/water-management
Coursera	Наука про водно-болотні угіддя та їх охорона	https://www.coursera.org/specializations/wetland-science-and-conservation
Coursera	Сільське господарство, економіка та природа	https://www.coursera.org/learn/agriculture-economics-nature
Coursera	Вступ до біології: Біорізноманіття	https://www.coursera.org/learn/introduction-to-biology-biodiversity
Coursera	Управління водно-болотними угіддями: збереження та відновлення	https://www.coursera.org/learn/managing-wetlands-conservation-restoration

Здобувач може самостійно обрати ресурси, які будуть відповідати навчальній дисципліні «Теорія і практика заповідної справи».

Для зарахування в якості періодичного, поточного або фрагмента підсумкового контролю здобувач має подати документ, що підтверджує неформальну освіту, програму, зробити опис компетентностей та результатів навчання, сформованих під час неформальної освіти.

Викладач залишає за собою право перевірити сформованість перелічених компетентностей та результатів навчання.

В межах дисципліни «Теорія і практика заповідної справи» оцінювання результатів неформальної та інформальної освіти здійснюється згідно з критеріями таблиці 1.

Результати, отримані в системі неформальної/інформальної освіти, засвідчуються відповідним сертифікатом, де вказуються обсяг годин (або кількість кредитів ЄКТС) та здобуті компетентності та результати навчання. Такі результати можуть бути зараховані як результати поточного, періодичного або підсумкового контролю за цією навчальною дисципліною за процедурами, визначеними «Положенням про порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова та відокремленому структурному підрозділі «Фаховий коледж ОНУ імені І. І. Мечникова»

https://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/documents/polozennya/polozhennya_n_eformalna_osvita_2024_final.pdf.

9. Методи навчання

У процесі вивчення навчальної дисципліни використовуються наступні методи навчання:

Словесні: *Розповідь:* монологічний виклад матеріалу, що має описовий чи художній характер. Використовується для послідовного розкриття подій чи фактів. *Пояснення:* словесне тлумачення конкретних понять, законів, термінів та явищ. Базується на чіткій доказовості та логічних аргументах. *Лекція:* тривалий і систематизований усний виклад великого обсягу матеріалу. *Бесіда:* діалогічний метод, під час якого викладач за допомогою системи запитань підводить студента до розуміння нового чи перевіряє засвоєне.

Наочні: *Метод ілюстрації:* передбачає показ студентам статичних предметів, зображень чи графічних схем для пояснення теми за допомогою мультимедійних презентацій де текстовий виклад зведений до мінімуму, а весь матеріал подається через інфографіку, анімацію та відео. *Метод демонстрації:* пов'язаний із показом динамічних процесів, приладів у дії або натурних об'єктів за допомогою навчальних та наукових фільмів,

Практичні: *Вправи та розв'язання задач:* базовий рівень практичного навчання, де відпрацьовуються алгоритми дій. *Професійні (творчі) вправи:* виконання завдань, що імітують елементи майбутньої роботи. *Практичні роботи:* робота студентів із реальними або віртуальними об'єктами дослідження. *Симуляційне навчання:* формування навичок у безпечному, контрольованому середовищі, що максимально наближене до реальності. Окрім вищевикладеного методу, використовується *дослідницький метод*, який передбачає організацію активного пошуку розв'язання висунутих пізнавальних завдань, аналізуючи відео-фотоматеріали й роблячи самостійні висновки

10. Форми контролю і методи оцінювання (у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

Протягом засвоєння навчальної дисципліни здобувачі мають можливість накопичувати бали за рахунок виконання різних форм роботи. Вони розподіляються, а потім підсумовуються.

Форми контролю Контроль знань здобувачів здійснюється упродовж семестру та охоплює всі види навчальної діяльності: лекційні заняття, практичні роботи й модульні контрольні заходи. Основна мета контролю полягає у перевірці рівня засвоєння теоретичних знань, сформованості практичних навичок і здатності застосовувати отримані знання у професійній діяльності.

1. Форми контролю за лекційним матеріалом

Оцінювання засвоєння лекційного матеріалу здійснюється на основі таких форм: перевірка підготовленості до лекції (активність, виконання коротких аналітичних або оглядових завдань, ознайомлення з рекомендованою літературою); короткий тестовий контроль після лекції (перевірка розуміння ключових понять і закономірностей теми); участь в усній дискусії або обговоренні проблемних питань теми (оцінюється змістовність, аргументованість та самостійність суджень).

Максимальна кількість балів за опанування лекційного матеріалу становить 10 балів (по 1 бали за теми №№1, 2, 6, 7, по 2 бали за теми №№3, 4, 5)

2. Форми контролю за практичним матеріалом

Практичні заняття спрямовані на формування професійних компетентностей, уміння застосовувати теоретичні знання під час виконання конкретних завдань. Контроль здійснюється через перевірку правильності виконання практичних робіт (дотримання методики, точність розрахунків, логічність висновків, якість оформлення звітності) та усний захист практичної роботи (здатність обґрунтувати отримані результати, відповісти на запитання викладача, продемонструвати розуміння процесу виконання).

Максимальна кількість балів за всі практичні роботи становить 50 балів (по 10 балів за кожну з 5 практичних тем).

3. Періодичний контроль

Після вивчення кожного змістового модуля проводиться контрольна робота за змістовним модулем у формі тестового оцінювання, що включає 20 запитань із однією правильною відповіддю. Метою є перевірка системності засвоєння матеріалу, узагальнення знань і вмінь логічно поєднувати теоретичні та практичні аспекти навчального змісту.

Максимальна кількість балів за виконання модульних контрольних робіт становить 40 балів. Для отримання позитивного результату здобувач має набрати не менше 60% правильних відповідей. Кожен студент має дві спроби складання тесту.

4. Підсумковий контроль (залік)

Підсумковою формою контролю знань є залік.

Підсумковий залік здобувач вищої освіти може отримати автоматично за умови повного виконання навчальної програми дисципліни та наявності достатньої кількості накопичених балів, що відповідають критеріям позитивної оцінки за результатами семестрового контролю.

Залікова контрольна робота проводиться за ініціативою здобувача вищої освіти з метою підвищення підсумкової суми балів, накопичених протягом вивчення навчальної дисципліни. Оцінювання заліку здійснюється за 100-бальною шкалою. Підсумкова (фінальна) оцінка з навчальної дисципліни визначається як середнє арифметичне між сумою балів, отриманих за поточний контроль, та результатами підсумкового контролю.

5. Підсумкова система оцінювання за дисципліною

Вид навчальної діяльності	Максимальна кількість балів
Лекційний матеріал (тести, участь у дискусії, підготовленість)	10
Практичні роботи (виконання і захист)	50
Модульні контрольні роботи	40
Поточна успішність (разом)	100
Загальна кількість балів за дисципліну	100

Критерії оцінювання за різними видами роботи

Критерій оцінювання – це ознака, на основі якої проводиться оцінювання будь-чого і яка є мірою оцінки. Критерії оцінювання визначаються за допомогою якісних показників та ознак, що демонструють рівень сформованості навчальних досягнень здобувачів вищої освіти і трансформуються в оцінку згідно затвердженої шкали. Результати академічної успішності студентів виставляються у вигляді оцінки за національною шкалою, 100-бальною та шкалою ЄКТС.

1 Критерії оцінювання лекційного матеріалу

Бали		Критерії оцінювання засвоєння лекційного матеріалу
Для тем №№ 3,4,5	Для тем №№ 1,2,6,7	
2 бали	1 бал	Повністю засвоїв зміст лекції; аргументовано відповідає на запитання, демонструє критичне мислення, наводить приклади з практики або сучасних досліджень; виконав онлайн-тест чи міні-завдання без помилок.
1,5 бала	0,75 бала	Добре орієнтується в темі, розуміє зміст основних понять, логічно відповідає на контрольні питання, виявляє активність під час обговорення.
1 бал	0,5 бала	Ознайомився з матеріалом лекції, відповідає на основні запитання, але без глибокого розуміння або з неточностями; має базові уявлення про ключові поняття.
0,5 бала	0,25 бала	Ознайомився частково з матеріалом; виконав завдання поверхнево, без розуміння змісту; допускає суттєві помилки.
0 балів	0 балів	Студент не відвідував лекцію або не ознайомився з матеріалом; не виконав завдання/тест; не проявляв активності.

2 Критерії оцінювання практичних робіт

Бал	Критерії оцінювання виконання практичної роботи
10 балів	Робота виконана повністю, на високому науково-аналітичному рівні; застосовано сучасні методи дослідження, продемонстровано самостійність мислення; результати обґрунтовані, містять власні розрахунки, графіки, аналіз чи авторські спостереження; звіт оформлено бездоганно відповідно до вимог; студент блискуче захистив роботу, аргументовано відповів на всі запитання, продемонстрував глибоке розуміння теми
9 балів	Робота виконана повністю та якісно, результати достовірні й логічно інтерпретовані; звіт оформлено відповідно до стандартів; студент упевнено захистив роботу, показав глибоке розуміння матеріалу; наявні лише незначні недоліки у структурі чи формулюваннях
8 балів	Робота виконана повністю, але потребує уточнення окремих розрахунків або висновків; звіт оформлено грамотно; студент добре орієнтується в матеріалі, аргументовано відповідає на більшість запитань
7 балів	Робота в основному правильна, з незначними неточностями у розрахунках чи поясненнях; результати в цілому обґрунтовані; звіт відповідає більшості вимог; захист короткий, але демонструє розуміння суті
6 балів	Робота містить окремі помилки у методиці чи висновках, аналітична частина недостатньо розгорнута; звіт оформлений частково; студент дає загальні відповіді без глибокого аналізу.

5 балів	Робота виконана частково; є помилки у розрахунках і логіці викладення; висновки неповні або нечіткі; звіт має порушення структури; усний захист поверхневий
4 бали	Робота має суттєві недоліки, виконана неповністю; аналітичний розділ відсутній або слабкий; знання теми поверхневі; захист формальний
3 бали	Робота містить значні методичні помилки; звіт фрагментарний або невідповідний темі; захист відсутній або нерозгорнутий
2 бали	Робота виконана з грубими помилками, без аналізу результатів; звіт не відповідає вимогам; знання теми низькі
1 бал	Робота подана із запізненням або не відповідає завданню; захист не відбувся; рівень підготовки незадовільний
0 балів	Робота не виконана або не подана; студент не з'явився на заняття та не надав жодних матеріалів

Критерій для захисту практичної - коротке усне пояснення результатів (1–2 хвилини) або відповідь на запитання викладача щодо методики чи висновків.

Оцінювання контрольних робіт за змістовними модулями здійснюється з метою перевірки рівня засвоєння теоретичного матеріалу після завершення вивчення кожного змістового модуля. Контрольна робота за змістовним модулем проводиться у формі тестового контролю, який містить 20 тестових завдань, що охоплюють ключові поняття, закономірності та прикладні аспекти тем, передбачених навчальним планом.

Кожне тестове завдання має одну правильну відповідь, яка оцінюється в один бал, а загальна кількість балів за тест становить 20, що відповідає 100% правильності виконання.

Кількість правильних відповідей	Відсоток правильності, %	Рівень засвоєння матеріалу
20	100	Відмінний рівень, повне засвоєння матеріалу
19	95	Дуже високий рівень, незначні неточності
18	90	Високий рівень, правильне розуміння основних положень
17	85	Достатній рівень, засвоєно основні поняття
16	80	Достатній рівень із незначними прогалинами
15	75	Задовільний рівень, окремі неточності у розумінні матеріалу
14	70	Мінімально позитивний результат, базове засвоєння знань
13	65	Незадовільний рівень, часткове розуміння теми
12	60	Низький рівень, більшість відповідей неправильні
11	55	Дуже низький рівень засвоєння
10	50	Матеріал засвоєно фрагментарно
9	45	Відсутність розуміння ключових понять
8	40	Дуже слабе розуміння матеріалу
7	35	Майже повна відсутність знань
6	30	Випадкові правильні відповіді
5	25	Відсутність знань, завдання не виконано
4	20	Відмінний рівень, повне засвоєння матеріалу
3	15	Дуже високий рівень, незначні неточності
2	10	Високий рівень, правильне розуміння основних

Кількість правильних відповідей	Відсоток правильності, %	Рівень засвоєння матеріалу
20	100	Відмінний рівень, повне засвоєння матеріалу
19	95	Дуже високий рівень, незначні неточності
18	90	Високий рівень, правильне розуміння основних положень
17	85	Достатній рівень, засвоєно основні поняття
16	80	Достатній рівень із незначними прогалинами
		положень
1	5	Достатній рівень, засвоєно основні поняття
0	0	Достатній рівень із незначними прогалинами

Для отримання позитивного результату необхідно набрати не менше 60% правильних відповідей, що відповідає 12 балам із 20 можливих. Результати нижчі цього порогу вважаються незадовільними та не зараховуються як успішне виконання модульного контролю.

Здобувач вищої освіти має право на дві спроби складання модульної контрольної роботи: перша – у межах основного навчального процесу, друга – у разі необхідності повторного проходження для підвищення результату або у випадку технічних чи організаційних причин, що вплинули на виконання першої спроби.

Підсумковий результат модульного контролю враховується при визначенні рейтингової оцінки з дисципліни та є складовою загальної системи поточного і семестрового контролю знань.

Політика щодо дедлайнів та перескладання: У випадку пропуску заняття з поважних причин здобувач зобов'язаний виконати контрольну роботу за відповідною темою у позанавчальний час за погодженням з викладачем. Перескладання відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин.

Політика щодо академічної доброчесності: під час опанування навчальної дисципліни категорично не припускаються будь-які види порушень академічної доброчесності з боку як здобувачів вищої освіти, так й викладача. У разі виявлення та фіксації будь-якого виду порушення академічної доброчесності, до порушника будуть застосовані санкції, передбачені Законом України «Про академічну доброчесність» та внутрішніми нормативними документами Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Політика щодо використання штучного інтелекту: в ході опанування цієї навчальної дисципліни забороняється оприлюднення текстів, зображень, моделей, даних, інших результатів, згенерованих штучним інтелектом, як результатів власної академічної та навчальної діяльності, якщо це не дозволено умовами навчального завдання, а сам цей факт не зазначено в навчальному завданні чи супровідних матеріалах до нього. Під час проходження підсумкового оцінювання використання ресурсів штучного інтелекту забороняється.

11. Питання до підсумкового контролю

1. Які категорії територій та об'єктів ПЗФ встановлені законодавством України?

2. Статус та завдання природних заповідників.
3. Вимоги щодо охорони природних комплексів та об'єктів природних заповідників.
4. Статус та завдання біосферних заповідників.
5. Структура території та особливості управління біосферними заповідниками.
6. Статус та завдання національних природних парків.
7. Структура території та вимоги до охорони природних комплексів та об'єктів національних природних парків.
8. Статус та завдання регіональних ландшафтних парків.
9. Статус та завдання заповідних урочищ, заказників та пам'яток природи.
10. Статус та завдання ботанічних садів.
11. Структура території та вимоги щодо режиму ботанічних садів.
12. Статус та завдання дендрологічних парків.
13. Статус і завдання зоологічних парків.
14. Структура території та вимоги щодо режиму зоологічних парків.
15. Статус і завдання парків-пам'яток садово-паркового мистецтва.
16. Критерії значимості природних територій для їх віднесення до територій та об'єктів ПЗФ.
17. Зміст клопотання про створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного та місцевого значення.
18. Порядок подання та затвердження клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ загальнодержавного значення.
19. Порядок подання та затвердження клопотань про створення чи оголошення територій та об'єктів ПЗФ місцевого значення.
20. Зміст та основні вимоги до оформлення Положень про території та об'єкти ПЗФ України.
21. Завдання резервування цінних природних територій з метою наступного створення нових територій та об'єктів ПЗФ.
22. Що таке охоронне зобов'язання, ким та з якою метою воно складається?
23. Законодавче регулювання питань розбудови та функціонування екологічної мережі. Що таке екологічна мережа?
24. Структурні елементи екологічної мережі та їх складові.
25. Управління в сфері формування, збереження та використання екологічної мережі.
26. Основні перспективи розвитку природно-заповідного фонду в Україні з урахуванням світового досвіду.
27. Нормативно-правова база охорони біологічного різноманіття України.
28. Мета Концепції збереження біологічного різноманіття України.
29. Засоби реалізації та основні напрями діяльності у сфері збереження біологічного різноманіття.
30. Поняття водно-болотних угідь, та особливості їх значимості для збереження біологічного різноманіття.

31. Порядок включення водно-болотних угідь в загальнодержавну мережу.
32. Порядок ведення паспортів водно-болотних угідь та оформлення охоронних зобов'язань.
33. Порядок оголошення територій водно-болотними угіддями загальнодержавного значення.
34. Поняття екологічних коридорів та їх роль в збереженні біологічного різноманіття.
35. Представленість основних природно-ландшафтних комплексів в складі ПЗФ України.
36. Правове регулювання охорони рослинного світу. Основні положення Закону України «Про рослинний світ».
37. Правове регулювання охорони тваринного світу. Основні положення Закону України «Про тваринний світ».
38. Принципи використання природних рослинних ресурсів.
39. Принципи використання природних тваринних ресурсів.
40. Порядок встановлення лімітів та видачі дозволів на спеціальне використання природних ресурсів в межах територій і об'єктів ПЗФ.
41. Основні положення законодавства про Червону книгу України.
42. Які існують категорії видів рослинного та тваринного світу, що заносяться до Червоної книги?
43. Порядок видачі дозволів на добування (збирання) видів тварин і рослин, занесених до Червоної книги України.
44. Основні положення законодавства про Зелену книгу України.
45. Які існують угруповання рослин, що заносяться до Зеленої книги?
46. Особливості Європейського Червоного списку.
47. Функції та принципи міжнародного права з питань збереження біологічного різноманіття та функціонування природоохоронних територій.
48. Основні міжнародні природоохоронні конвенції та стратегії.
49. Участь міжнародних організацій в правовому регулюванні питань збереження біологічного різноманіття та функціонування природоохоронних територій.
50. Участь вітчизняних організацій в справі розвитку заповідної справи в Україні.
51. Основні проекти міжнародних фондів по відтворенню природних комплексів в Україні.
52. Що таке особливо охоронні території?
53. Дати визначення поняттю «екологічні ядра» стосовно особливо охоронних територій.
54. Дати визначення поняттю «екологічні коридори» стосовно особливо охоронних територій.
55. Дати визначення поняттю «буферні зони» стосовно особливо охоронних територій.

56. Яким чином проводиться розрахунок «відсотку заповідності території» адміністративного (природного) району?

57. Як розраховується «відсоток суворості заповідності» території адміністративного (природного) району?

58. Як розраховується «ступінь розчленованості (інсуляризованості) ПЗФ» адміністративного (природного) району?

59. Методика визначення рівномірності розподілу природно-заповідного фонду по певній території.

60. Поняття охоронної зони об'єктів ПЗФ.

12. Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти

Поточний та періодичний контроль							Підсумковий контроль	Сума балів
Змістовий модуль 1			Змістовий модуль 2					
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	залік	100
11	1	12	12	12	1	11		
Контрольна робота за змістовим модулем 1 - 20			Контрольна робота за змістовим модулем 2 - 20					
44			56					

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проєкту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
85-89	B	добре	
75-84	C		
70-74	D	задовільно	
60-69	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано зможливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов’язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов’язковим повторним вивченням дисципліни

У таблиці нижче наведено загальні критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти:

Загальні критерії оцінювання навчальних досягнень здобувачів вищої освіти

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
90 – 100/ зараховано	у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; робить самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань. Здобуває здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.	глибоко та всебічно розкриває сутність практичних/ розрахункових завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує творчі завдання та ініціює нові шляхи їх виконання; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
85 – 89/ зараховано	достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; при представленні деяких питань не вистачає достатньої глибини та аргументації, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.	правильно вирішив більшість розрахункових /тестових завдань за зразком; має стійкі навички виконання завдання
75 – 84/ зараховано	Недостатньо повно та ґрунтовно засвоїв деякі теми робочої програми, не вміє самостійно викласти зміст деяких питань програми навчальної дисципліни.	Окремі завдання кожної теми та поточного контролю в цілому виконав не повністю.
70 – 74/ зараховано	володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з	може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання. Правильно

	елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.	вирішив половину розрахункових/тестових завдань. Здобувай має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.
60 – 69/ зараховано	Засвоїв лише окремі питання навчальної програми. Не вміє достатньо самостійно викласти зміст більшості питань програми навчальної дисципліни	Виконав лише окремі завдання кожної теми та контролю в цілому.
35-59 / не зараховано з можливістю повторного складання	Володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно (без аргументації та обґрунтування); безсистемно виокремлює випадкові ознаки вивченого; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки	Не засвоїв більшості тем навчальної програми не вміє викласти зміст більшості основних питань навчальної дисципліни. Не виконав більшості завдань кожної теми та контролю в цілому.
0-34/ не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	Не володіє навчальним матеріалом	Не засвоїв навчальної програми, не вміє викласти зміст жодної теми навчальної дисципліни, не виконав контролю.

13. Навчально-методичне забезпечення

1. Робоча програма навчальної дисципліни «Теорія і практика заповідної справи». Одеса: ОНУ, 2026. 23 с.
2. Бургаз О.А. Методичні вказівки до практичних занять з дисципліни «Теорія і практика заповідної справи» для студентів які навчаються за спеціальністю 101 «Екологія». Одеса. ОДЕКУ. 2023. 103 с.
3. Бургаз О.А., Грудєв П.Х., Кур'янова С.О. Заповідна справа: конспект лекцій. Одеса. ОДЕКУ, 2022. 150 с.

14. Рекомендована література

Основна

1. Бургаз О.А., Грудєв П.Х., Кур'янова С.О. Заповідна справа: конспект лекцій. Одеса. ОДЕКУ, 2022. 150 с.
2. Іщук Л.П. Природно-заповідна справа. Навчальний посібник. Біла Церква. 2021. 259 с.
3. Попович С.Ю. Природно-заповідна справа. Підручник. Тернопіль: Навчальна книга. 2024. 392 с.

4. Мудрак О.В., Мудрак Г.В. Заповідна справа. Навчальний посібник. Київ: Олді плюс. 2020. 640 с.

Додаткова

1. Бургаз О.А., Бургаз М.І., Кротов С.А. Любительське рибальство як напрямок розвитку рекреаційної діяльності об'єктів природно-заповідного фонду України (на прикладі Нижньодністровського національного природного парку). Екологічні науки: науково-практичний журнал. №. 4(49). 2023. С. 171-176. <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2023.eco.4-49.22>.

2. Бургаз М.І., Бургаз О.А. Перспективні шляхи вирішення проблеми чужорідних видів іхтіофауни в р. Південний Буг на території НПП «Бузький Гард». Водні біоресурси та аквакультура. Вип. 2(14)/2023. С. 7-18. <https://doi.org/10.32782/wba.2023.2.1>.

3. Бургаз О.А., Бургаз М.І. Любительське рибальство в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду України. Матеріали П'ятої Всеукраїнської науково-практичної конференції «Євроінтеграція екологічної політики України». Одеса: Одеський державний екологічний університет, 2023. С. 328 – 332. <http://eprints.library.odetu.edu.ua/id/eprint/12268>.

4. Бургаз О.А. Олександрівський заказник. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. – URL: <https://esu.com.ua/article-76282>.

5. Бургаз О.А. Опукський природний заповідник. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. Редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк [та ін.]; НАН України, НТШ. К.: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: <https://esu.com.ua/article-75606>.

6. Бургаз О.А., Бургаз М.І. Розвиток рекреаційної діяльності як засіб вирішення проблем об'єктів природно-заповідного фонду. Об'єкти природно-заповідного фонду України: сучасний стан та шляхи забезпечення ефективної їх діяльності [Електронне видання]: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 27–28 червня 2024 р. Київ, 2024. С. 168–171. <https://doi.org/10.61584/1-10-2024-36>

15. Електронні інформаційні ресурси

1. Закон України «Про природно-заповідний фонд України». / Верховна Рада України; Закон від 16.06.1992р. №2456-XII. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-12>.

2. Закон України «Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000-2015роки» / Верховна Рада України; Закон від 21.09.2000р. №1989-III. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1989-14>.

3. Закон України «Про екологічну мережу України» / Верховна Рада України; Закон від 24.06.2004р. №1864-IV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1864-15>.

4. Закон України «Про Червону книгу України». / Верховна Рада України;

Закон від 07.02.2002р. р.№3055-III. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3055-14>.

5. Закон України «Про тваринний світ». / Верховна Рада України; Закон від 13.12.2001р. №2894-III – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2894-14/>

6. Закон України «Про рослинний світ». / Верховна Рада України; Закон від 09.04.1999 р. №591-XIV. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/591-14>.

7. Постанова КМУ «Про Зелену книгу України» від 29.08.2002р. №1286. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1286-2002-%D0%BF>.

8. Постанова КМУ «Про Концепцію збереження біологічного різноманіття України «від12.05.1997 №439. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/439-97-%D0%BF>.

9. Постанова КМУ «Про Порядок надання водно-болотним угіддям статусу водно-болотних угідь міжнародного значення» від 29.08.2002р. №1287./ Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1287-2002-%D0%BF>.

10. Постанова КМУ «Про затвердження такс для обчислення розміру шкоди, заподіяної порушенням законодавства про природно-заповідний фонд» від 24.07.2013р. №541. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/541-2013-%D0%BF>.

11. Постанова КМУ «Про розмір компенсації за незаконне добування, знищення або пошкодження видів тваринного і рослинного світу, занесених до Червоної книги України, а також за знищення чи погіршення середовища їх перебування (зростання)» від 7.11.2012р. №1030. / Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1030-2012-%D0%BF>.

12. Указ Президента України «Про резервування для наступного заповідання цінних природних територій» від 10.03.1994р. №79/94. / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/79/94>.

13. Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України «Методичні рекомендації щодо розробки положень про території та об'єкти природно-заповідного фонду України» від 12.07.2013 №309./Міністерство екології та природних ресурсів України. – Режим доступу: <http://old.menr.gov.ua/normakty/normakty-2013/60-9/acts/513-nakaz-vid-12-07-2013-309-pro-zatverdzhennia-metodychnykh-rekomendatsii>.

14. Наказ Мінприроди України «Про затвердження Інструкції про зміст та складання документації державного кадастру територій та об'єктів природно-заповідного фонду України» від 16.02.2005 №67. / Верховна Рада України. Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0298-05>.

15. Наказ Мінприроди України «Про затвердження Інструкції про застосування порядку встановлення лімітів на використання природних ресурсів у межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного

значення» від 24.01.2008 р. №27. /Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0117-08>.

16. Конвенція про охорону дикої флори і фауни і природних середовищ існування в Європі (Берн, Швейцарія, 1979 р.).

17. Конвенція про біологічне різноманіття (Ріо-де-Жанейро, Бразилія, 1992р.).

18. Конвенція про збереження мігруючих видів диких тварин. Прийнята 23 червня 1979 року у Бонні. Ратифікована Законом України від 19 березня 1999 року №535-XIV. – Режим доступу: <http://redbook-ua.org/page/convention-on-migratory-species>.

19. Директива щодо збереження диких птахів (Council Directive 79/409/EE Contheconservation of wild birds) // Сайт «Пернаті друзі». Пташиний світ України. Режим доступу: <http://pernatidruzi.org.ua/conv.php?convid=10>.

20. Директива щодо збереження природних типів оселищ та природної фауни і флори (Council Directive 92/43/EE Contheconservation of natural habitats and of wild fauna and flora). – Режим доступу: http://awsassets.panda.org/downloads/brochure_on_support_of_the_council_directive_92_43_eec.pdf.

21. Репозитарій ОНУ імені І.І.Мечникова <https://dspace.onu.edu.ua/home>

22. Бібліотека ОНУ імені І.І.Мечникова <http://lib.onu.edu.ua/>

23. Одеська національна наукова бібліотека <http://www.ognb.odessa.ua/>

24. Бібліотека ім. В.Вернадського <http://www.nbuv.gov.ua/>

25. Електронний портал Верховної ради України <http://www.zakon.rada.gov.ua/>